

tikák fejlődésvonala. Ez a megtett út, melynek kezdetén áll, mondjuk, az 1966-os Barcsay-cikk — a konstruktivizmust illető, meglehetősen sommás megállapításaival —; és az 1978-as, kiforrott stádiumot jellemző például a már említett kiváló Rodcsenko-, Moholy-Nagy-, Vajda Lajos-esszé és a Plakátok Moszkvából-cikksorozat.

Ismertetésünk végére kívánczok: a *Nyitott galéria* — mint kötet-egész —

OTTLIK GÉZA: PRÓZA

Ahhoz, hogy kulcsot találjunk Ottlik Géza legújabb kötetének* nyitjához, ismernünk kell az író sajátos alkotómódját. A legritkábban bízza rá magát a spontán ihletésre, mi sem idegebb tőle, mint a folyamatos, gyors írás, melynek során a hősök szinte a maguk életét élik, s az írónak alig marad más dolga, mint hogy lejegyezze sorsuk fordulóit. Az *Iskola a határon*-ban Medve Gábor azt magyarázza barátjának, hogy a világhoz nem alkalmazkodni kell, hanem csinálni, nem újrendezni azt, ami már megvan benne, hanem hozzáadni mindig...” S Medve jegyzetei között bukkanunk a következő, szintén az alkotómódszerre vonatkozó utalásokra: „...gyarló látzatokból, a létezés felületében reménytelenül nyújtózva egymás felé, és halott formák segítségével, élő valóságot tudunk létrehozni, ha a felületre merőleges irányú, ismeretlen dimenzió felé ható erőkre szakadatlanul ügyelünk. Mert konvergens, egy metszőpontból kiinduló sugárnyaláb tagjainak is tekinthetjük magunkat, hiszen annál jobban közeledünk egymáshoz, minél beljebb haladunk önmagunkban, magányunk közös centruma felé — noha a szűkebb vagy tágabb gömbfelületeken, melyekből diszkrét pályákat, elszigetelt pontthalmazokat ütünk ki, esetleg egyáltalán nem érintkezhetünk.”

Talán Medve Gábor futó jegyzeteiből kell kiindulnunk, hogy megérthessük a *Próza* című kötet nagyszerűen felépített keret-történetét, mely ilyen valóságos és képzeletbeli „sugárnyalábokat”, emberi sorsokat, ábrázol, melyek csak a véletlennek engedve érintik egymást, akkor is csak futó pillanatok-

legfontosabb eredményét (az eddig elmondottakkal összefüggésben) abban látjuk, hogy bizonyítékul szolgál a céltudatosan formált-fejlesztett ízésre épülő bírálat jótékony „önmozgására”. Rózsa Gyula pontosabb fogalmazásában: az igazán igényes kritika „menet közben” „rákényszerül arra, hogy leiratlanul (gyakran sokáig öntudatlanul) kidolgozza saját esztétikai modellrendszerét”.

ANDRÁSI GÁBOR

ra. Az *Iskola a határon* jegyzeteit mégis ki kell egészítenünk, hiszen ha a sorsok találkozása nem jön is létre, már az érintésük is maradó nyomot hagyhat az írói tudatban, s alkalmas arra, hogy elgondolkodjunk azokon az ismeretlen dimenziókon, melyek felé a hétköznapi valóságra merőleges irányú erővonalak mutatnak.

Először talán a kerettörténetet kellene méltatnunk, mely a messi múltat idézi, azokat az éveket, amikor az író legelső írásaival jelentkezett s egy véletlen folytán kellett rádöbbsennie arra, hogy a próza mégis több, mint a kinyomtatott szöveg, benne életutak és emlékek szintetizálódnak, amelyek akkor bukkannak a felszínre, amikor az író a legkevésbé számol velük, s mégis szembe kell néznie velük, meg kell találnia azt a módot, ahogy általuk, sugárzásokban, önmaga belseje felé haladva mind többet tárhasson föl a lélek mélyrétegeiből.

Ahogy mindezt megszerkeszti, s a régi, sárgult cetliket, fecniket, töredék-emlékeket életre galvanizálja, az már írói remeklés. Ottlik Géza azon kevesek közé tartozik a mai magyar irodalomban, akik nem azt tartják az igazi feladatnak, hogy a valóságot visszaadják, hanem hogy megteremtsenek egy új valóságot az adott emberi sorsokból, s általuk elegáns, szórakoztató, ugyanakkor nagyon meggondolkodtató rendszert alkossanak, melyet csak jobb híján nevezhetünk irodalomnak. Mert ez, legalábbis a szó hagyományos értelmében, nem irodalom, hanem inkább gondolkodás, kísérletezés, embermagányunk föltérképezése, lelkünk vallatása. Előképet az angol prózában találhatjuk: Ottlik Géza ideálja a kicsit ironikus-

*Ottlik Géza: *Próza* (Magvető)

-önironikus John Pristley vagy P. G. Wodehouse. Az előbbiről Szerb Antal írta megejtő szellemességgel, hogy „a dickenszi regénytípust hangolja össze a mai világgal”, s Ottlik Géza bármily merészen igyekszik is megismerni a soha arcközelből nem látható, nem érinthető ismeretlen dimenziót, végeredményben ugyancsak megmarad „tárgyas” írónak, a szó leghétköznapibb értelmében; mi sem idegenebb tőle, mint a „csináltság”, a fölösleges modernkedés, a kontúrталanság. Inkább nagyon is pontos, lényegre törő író, semmi fölösleges cafrangot, kitérőt nem tűrve halad célja felé, s talán az is magyarázza túlságosan és fájdalmasan ritka megszólalásait, hiszen miért írjon, ha nem a lényegét írhatja? Medve Gábor „mindig matematikai hasonlatokkal hozakodott elő”, s Ottlik Géza is szereti elvont úton megközelíteni a leírhatót, s ebben nemcsak a hajdani Fejér Lipót-tanítvány természetes érdeklődésének nyomaira következtethetünk, hanem az irodalomról vallott ideáljaira is, melyek lényege abban foglalható össze, hogy csak akkor írjon, az író, ha biztos a helyes végeredményben. Az emberben észrevétlenül működik „egy nagyon értékes, kis beépített műszer, ami halkan, halkán makacsul tiltakozik valami ellen, amit írtál. Hemingway is tudott róla, ő szeméjtelző készüléknek hívta. Ezt hagyni kell működni, s aztán szót fogadni, és az írásból kidobni, ami nem tetszett neki — ha megtaláltad!”

Persze, vethetnénk közbe, bizonyos, hogy mindig pontosan és jól jelez a kis gép? Nem fordulhat elő, hogy a túlzott önkontroll olyan írásokat is hallátra ítél, melyekben csak a már-már aggályos műgond található gyengeségeket? Természetesen az írói meggyőződéssel, az alkotó természetmódjával fölösleges volna vitába szállni. Annál kevésbé, hiszen egyik jegyzetében, a regényről elmélkedve írja, hogy a regényt „már csak a hallgatás előzi meg”. S hogy mi készül e nagy hallgatások idején, mikor válik egyszerre alkotássá a csönd, azt alighanem csak az író tudná megmondani. Különösen, ha szinte a paradoxitásig fokozott élességgel fogalmazza meg a maga számára a regény „képtelenségét”, azt a tényt, hogy a mű „nyelven inneni tartalmakat igyekszik létrehívni”, s ugyanakkor nincsen ehhez más eszköze, csak a nyelv. Nem véletlenül idézi egyetértve Kosztolányit: „Tévedés azt hinni, hogy a költő érti az életet, és mánt valami tanítómaster, elmagyarázza. A költő

nem érti az életet, és éppen azért ír, hogy az írással mint tettel megértse.”

A *Próza* legizgalmasabb lapjain éppen az írói műhelytitkokba nyerhetünk bepillantást. Mert mivel is dolgozik a regényíró? A valóság elemeivel, melyek olykor elképesztő, áthatolhatatlan zűrzavarban gomolyognak előtte. Ez az „irdatlan tömkeleg” éppúgy tartalmazza a dolgok színet, mint a visszáját. S benne rendet tenni csak úgy lehet, ha bizonyos fokú önkényességgel bekapcsolunk egy új tényezőt is a rendezés folyamatába, s ehhez következetesen ragaszkodva igyekszünk képünk-re és hasonlatosságunkra gyűrni az anyagot, és a konvenciók hálózatából kihámozni, ami az adott pillanatban az író szempontjából fontos és tartalmas lehet.

Ha „ad absurdum” vinnénk Ottlik Géza „kísérletének” gondolatait, akár azt is mondhatnánk: nincs sok értelme az egésznek, s mihelyt elérünk ezekbe a rejtett, titokzatos tárnákba, tovább már nem érdemes kutatnunk, hanem inkább meghagyhatjuk a fémét a föld mélyén, kibányászatlanul. Ám a regénynek alighanem van egy másik aspektusa is, melyet hasonló mélységben érdemes végiggondolnunk, vajon ki tegyen rendet az anyag kusza összeverzártságában, ha nem az író? Ki próbálja kifejezni abban az emberi tanulságokat, viszonyrendszereket, ha nem ő, aki mindnyájunknál mélyebbre ásta bele magát? S vajon nem zárjuk-e túl szűkre az irodalom fogalmát, ha csak az író oldaláról közelítjük meg, s nem figyelünk az olvasókra is, akik mégis csak szeretnének gyönyörködni a mélyfúrás nyomán megtalált kincsekben? Hiszen nem lehet vitás, minden regény csak töredéke a valóságnak! Miért van akkor, hogy egy tolsztoji „töredék” nemcsak a maga véges voltával ragad meg, hanem a valóság értelmezésében és megváltoztatásában is segíthet?

Ezeket a kérdéseket alighanem az élet más területein is lehetne felvetni, egészen a létben való helyzetünkig, illetve annak értelméig. Ha azonban a rendszeren belül maradunk, s az irodalom vonatkozásában követjük nyomon Ottlik Géza fejtegetéseit, még ha szívesen próbálnánk is meggyőzni őt az alkotás folyamatának értelméről, elvitathatatlan mély morálitása és felelőssége. A *Próza* igazi jelentését, üzenetét, meggondolkodtató következtetéseit csak az tudja igazán megérteni, aki — elolvassa.

RÓNAY LASZLÓ